

СТАНОВЛЕННЯ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ЯК НАУКИ

У статті подається спроба проаналізувати процес виникнення та становлення в кінці XIX-XX ст. нової наукової дисципліни – документознавства.

Ключові слова: документ, термін, інформація, архів, бібліотека.

Питання щодо визначення документознавства та його місця у системі наук належать до числа найбільш дискусійних та актуальних для сучасної освіти. Згідно даних універсального десятикового каталогу документознавство входить до циклу історичних наук. За своєю структурою воно тісно пов'язане з такими науковими дисциплінами як архівознавство, музейна справа, допоміжні історичні дисципліни. У той же час термін «документознавство» вже затвердився у якості позначення наукового та освітнього напрямку. Також слід зазначити, що документознавство належить до розряду молодих наук і ще остаточно не сформувалось як наукова дисципліна. Слід додати, що документознавство, також, не має чітко сформованої структури.

Ця проблема є актуальною, тому що набула висвітлення у працях зарубіжних та вітчизняних дослідників. Серед них, Поль Отле, С.Г. Кулешов [4], Г.М. Швецова-Водка [12], Н.С. Ларьков [6], В.В. Бездрабко [1, 2] та багато інших. У працях П. Отле викладені фундаментальні основи документознавства [9]. Основні етапи розвитку документознавства та його історії розкрито у працях І.О. Белоусової [3], Г.М. Швецової-Водки [12, 13], В.В. Бездрабко [1, 2] та С.Г. Кулешова [4]. Предмет і об'єкт сучасного документознавства в Україні вивчався І.Б. Матяш [7]. Думки щодо структури документознавства було викладено у працях Г.М. Швецової-Водки, Н.М. Кушнарєнко [5] тощо.

Зародження документознавства було пов'язано з необхідністю роботи з документами як специфічної галузі людської діяльності і здобутком її певної самостійності. На початкових етапах це проявлялося у виробленні і створенні правил роботи з різними документами, вимог до самих документів. Подібні правила стали складатися ще в державах Давнього Сходу, Греції та Римі. Тоді ж виникла потреба в документній систематизації, з'явилися перші такі розробки – описи документів та їх збірок, правила створення каталогів тощо [6, с.14].

Документознавство є науковою дисципліною, сформованою на базі архівознавства. Воно виникло як результат усвідомлення архівістами значення добре організованої документації для архівного фонду й отримало самостійне значення. Ще у 1914 році археолог-архівіст Ф.А. Ніневе зазначав, що запропоноване проведення реформи діловодства було схвально прийнято істориками тому, що вони «очікували для себе кращих часів – полегшення і прискорення в їх кропіткій та часто невдячній праці в архівах» [6, с.15].

Документознавство, як й інші молоді наукові дисципліни, маючи широкий практичний вихід у різних галузях людської діяльності, підійшло до межі, коли необхідність узагальнень і розроблення власної теоретичної бази стала нагальною потребою і невідмінною умовою подальшого розвитку.

Постановка питання про формування нової наукової дисципліни належить К.Г. Мітяєву, який вперше увів до наукового обігу середини ХХ ст. термін «документознавство» [2, с. 15].

І.А. Нілова в своїх працях зазначає що, дійсно, документ як специфічний матеріальний об'єкт соціального походження, маючи основним елементом структури інформаційну складову, опосередковано може виступати як об'єкт будь-якої дисципліни. Означена властивість документа як такого і призвела до галузевих підходів і визначення претензій на право теоретичних підходів і теорій з точки зору історичної науки, джерелознавства, юриспруденції, архівознавства, діловодства, економіки, статистики, інформатики тощо [8, с. 27].

Документознавство розглядає документ як такий (узагальнений предмет), не аналізуючи його з точки зору засобу для вирішення конкретних завдань.

Як уже зазначалось документознавство є молодією наукою, воно ще остаточно не сформувалось як наукова дисципліна, однак пройшло в своєму розвитку кілька етапів.

Історично першою назвою сучасного документознавства була – «документаційна наука», що виникла в кінці ХІХ ст. і отримала міжнародне визнання у першій половині ХХ ст. Предметом її була документаційна діяльність, що включала процеси збору, систематизації, зберігання, пошуку і поширення (а з середини 1940-х р. – і створення) документів у всіх сферах суспільного життя. Ця наука ще мала назву «книго-архіво-музеезнавство».

Основоположником документаційної науки є Поль Отле (1868-1944 рр.). Він пропонував назвати науку, що вивчає документну діяльність, бібліологією або документологією, що було пов'язано з отождоженням понять і визначень книги і документа.

У ХХ ст. (1950-1960 рр.) процеси комунікації починають розглядатися не тільки в ракурсі одного з засобів – документа, але й більш широко – як інформаційні. Поняття «документ» поступається місцем поняттю «інформація», оскільки перше є похідним від другого. Початкові уявлення про предмет документаційної науки були модернізовані і набули інформаційного і кібернетичного змісту.

З початку 60-х років починають розвиватися наукові напрями під назвою документалістика й документознавство. Перша сприймається як прикладна галузь кібернетики, що займається оптимізацією управління документними системами всіх типів – від образотворчого мистецтва до канцелярського діловодства. Для цього документалістика вивчає структуру й властивості матричних документів, методи і засоби автоматичної обробки, зберігання, пошуку істини та їх застосування, документні потоки і документні масиви для оптимізації управління великими, пере-

важно, багатоканальними документними системами. Проте документалістика не відбиває всього діапазону досліджень документу, проблем його виробництва, поширення і форм використання і не може бути узагальнюючою наукою про документ [5, с.150].

Документознавство в цей період розвивається як науковий напрям, у завдання якого входить вивчення в історичному аспекті розвитку способів, окремих актів і систем документування явищ об'єктивної дійсності та його результату – створення документів, їх комплексів і систем. Пізніше під документознавством почали розуміти науку про правила оформлення адміністративних документів і ведення документаційного обліку. Документознавство ототожнюють з загальним діловодством і розглядають як розділ архівознавства. Таке вузьке трактування документознавства збереглося й до наших днів і, на думку автора, є хибним, адже документ слід вивчати не тільки за системою його надходження і зберігання, але й аналізувати його зміст та історичну і загальнолюдську цінність

Вище були розглянуті основні етапи становлення документознавства, тому тепер доцільно перейти до людини, яка внесла поняття «документознавство» до світової історії це – бельгійський вчений Поль Отле.

Поль Марія Гислен Отле, бельгієць, народився у Брюсселі 23 серпня 1868 р. в дуже заможній родині. В юності Поль вирішив стати адвокатом та вступив до Лувенського університету. Після довгих міркувань він відмовився увійти в еліту юристів. У п'ятнадцять років у Отле виявився талант до створення документів і до їх класифікації. У 1890 р. він став доктором права і все ж таки розпочав адвокатську діяльність. Однак судова практика була йому не до душі. Отле сподобалися ідеї філософа-позитивіста Г. Спенсера, який намагався створити «абсолютно єдину систему пізнання». Філософські ідеї Спенсера змінили світосприйняття Отле, і поступово привели його до розуміння того, що всі данні про універсальну систему знань спроможна дати бібліографія [9, с.7].

Звертаючись до наукової спадщини відомого вченого, багато дослідників охоче заносять його до рангу основоположників документаційної науки, бібліології, документології, документознавства, інформатики та інших дисциплін. Та найпоширенішою є думка про заснування ним науки під назвою документація.

У зв'язку з захопленням ідеями Г. Спенсера, праці П. Отле відзначаються наслідуванням основних ідей позитивізму. Прагнення універсалізувати, уніфікувати, прорахувати й вирішити процеси документування свідчать про намагання вибудувати єдину, позитивну, ідеальну науку (соціальну фізику чи соціологію) – «сукупність універсальних і очевидних, безсумнівних і необхідних положень, систематично організованих, виведених залежно від предмета безпосередньо чи опосередковано, і така, що дає внутрішню освіту його властивостям, а також законам дії», науково-методичний арсенал якої складуть набутки природничо-технічних наукових знань [9, с.15].

Серед усього наукового здобутку П. Отле слід відмітити «книгу про книгу» (за визначенням автора) – «Трактат про документацію» (1934 р.), що став своєрідним підсумком роздумів автора щодо змісту науки про документ. За визначенням самого автора, «Трактат про документацію» присвячено «загальному викладу поняття, що належить книзі чи документові».

П. Отле був переконаний, що документація не може бути самодостатньою науковою дисципліною, бо вона набуває цінності і значущості лише тоді, коли є актуальна потреба в її існуванні [9, с.26].

Слід зазначити, що П. Отле вклав широкий зміст у поняття книга, котре стало збірною назвою для, власне, книг, часописів, газет, відбитків, репродукцій, графічних творів, креслень, гравюр, карт, схем, діаграм, фотографій. Продовжуючи обстоювати узагальнені тлумачення понять книга і документ, учений кинув доволі сміливий виклик галузям знань про документ, запропонувавши об'єднати всі «часткові науки в одну загальну науку» – бібліологію чи документологію [1, с.18].

В.В. Бездрабко піддає критиці запропоновану П. Отле класифікацію управлінської документації, зауважуючи недосконалість її термінологічного означення, форми, вибудованій при порушеннях принципів системності і комплексності, так само, як і форму загального адміністративного каталогу [1, с.18].

Оцінюючи внесок П. Отле у розвиток науки про документ, варто погодитися з Ю.М. Столяровим у тому, що йому (П. Отле) належить прогнозування значної кількості ідей, реалізованих упродовж ХХ ст., і до деяких людству ще належить дійти [11, с.17].

Розвиток західноєвропейської науки про документ у ХХ ст. нерозривно пов'язаний із організаційними, теоретичними проектами й ідеями П. Отле. Визначаючи найбільшу значущість його праць для документаційної науки, інформатики, погодьмося з їхньою впливовістю і на вітчизняну науку. Дискусія про значущість наукових ідей П. Отле для розвитку науки про документ залишається актуальною. Втім, лише примирення двох протилежних точок зору – про пересічність і незаперечність значень дозволить створити простір успішного й об'єктивного, зваженого підходу щодо виявлення міри їхньої випередженості та перспективності [1, с.23].

Таким чином, взявши до уваги генезис документознавства і значний внесок відомих учених у його розвиток, хотілося би зазначити, що, не дивлячись на недовгу історію існування, документознавство пройшло великий шлях свого становлення. Документознавство як науку розглядало багато вчених, таких як Поль Отле, К.Г. Міт'єв, В.В. Бездрабко, Н.М. Кушнарєнко, Г.Н. Швецова-Водка та ін. Саме з їх допомогою, документознавство ступило у фазу розквіту, і дійшло до сьогодення.

Сучасне документознавство має на своєму рахунку багато прогресивних концепцій та теорій. Його представники провадять постійні наукові пошуки в напрямку вдосконалення і розширення його бази, ними написано багато книг та статей, котрі високо оцінені світовим науковим товариством. Питання розвитку та функ-

ціонування документознавства є дуже актуальними в наш час і потребують детальнішого його вивчення, де особливе значення варто приділяти саме змісту та структурі цієї наукової дисципліни.

Список використаних джерел:

1. Бездрабко В.В. Поль Отле і наука про документ / В.В. Бездрабко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2007. – № 4. – С.6-24.
2. Бездрабко В.В. К.Г. Мітяєв і становлення документознавства / В.В. Бездрабко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2008. – № 1. – С.8-21.
3. Белоусова І.О. Основні етапи розвитку документознавства / І.О. Белоусова // Актуальні питання документознавства: Історія та сьогодення : матеріали І регіональної науково-практичної конференції. – Луганськ : Альма-матер. – 2008. – С.10-13.
4. Кулешов С.Г. Документознавство: Історія. Теоретичні основи / С.Г. Кулешов / УДНДІАСД, ДАККІМ. – К., 2000. – 162 с.
5. Кушнаренко Н.Н. Документоведение : учебник. – 3-е изд., стер. / Н.Н. Кушнаренко. – К. : Знання, КОО, 2001. – 460 с.
6. Ларьков Н.С. Документоведение : учеб. пособ. для вузов / Н.С. Ларьков. – М. : АСТ: Восток-Запад, 2006. – 432 с.
7. Матяш И.Б. Архивное дело и документоведение Украины на современном этапе / И.Б. Матяш, С.Г. Кулешов // Отечественные архивы. – 2002. – № 6. – С.46-55.
8. Нілова І. Документознавство як наукова дисципліна / І. Нілова // Вісник Книжкової палати. – 2005. – № 4. – С.27-30.
9. Отле П. Труды по библиотековедению. Руководство для общественных библиотек. Организация умственного труда. Руководство к администрированию : практическое пособие / П. Отле. – М. : Либерия, 2002. – 232 с.
10. Слободяник М. Структура сучасного документознавства / М. Слободяник // Вісник Книжкової палати. – 2003. – № 4. – С.18-21.
11. Столяров Ю.Н. О дисциплинах общепрофессионального блока в проекте учебного направления «Библиотечно-информационная деятельность» / Ю.Н. Столяров // НТБ. – 2004. – № 4. – С.13-19.
12. Швецова-Водка Г.Н. До питання про історію розвитку документознавства / Г.Н. Швецова-Водка // Вісник Книжкової палати. – 2008. – № 7. – С.15-16.
13. Швецова-Водка Г.Н. Определение объекта и предмета документоведения / Г.Н. Швецова-Водка // НТБ. – 2008. – № 4. – С.30-43.

This article deals with the attempt to analyse the process of origin and formation as a new scientific branch – « study of documents ».

Key words: document, term, information, archives, library.

Отримано: 17.04.2012